

DORIEN BROSENS^a
LIESBETH DE DONDER^b
KOENRAAD POLFLIET^c

Inspraak en participatie van gedetineerden in de gevangenis van Gent

Panopticon, 37 (5), 416-432
© 2016 Maklu | ISSN 0771-1409 | October 2016

- a Postdoctoraal onderzoeker, Vakgroep Educatiewetenschappen, Vrije Universiteit Brussel (Corresp.: dorien.brosens@vub.ac.be).
- b Professor, Vakgroep Educatiewetenschappen, Vrije Universiteit Brussel
- c Beleidscoördinator hulp- en dienstverlening aan gedetineerden in Gevangenis Gent, Regioverantwoordelijke Oost- en West-Vlaanderen

ABSTRACT

Prisoners' participation and involvement in prison life in the prison of Ghent

To investigate the participation initiatives that exist in the prison of Ghent, the surplus value of this, who participates, and the preconditions to realise prisoners' participation and involvement in prison life, 11 focus groups were conducted with prisoners and professionals. The results demonstrate that not only formally organised projects but also several informal initiatives exist. Classifying the initiatives in the pyramid of citizen participation makes clear that most prisoners are informed about all sort of things, but the higher in the pyramid, the smaller the group that is reached. Recently arrived prisoners, foreign language speaking prisoners and internees are less involved. Furthermore, participation and involvement in prison life have advantages for prisoners (e.g. higher self-esteem, developing new skills) and correctional institutions (e.g. higher level of dynamic security). Lastly, preconditions to realise prisoners' participation and involvement in prison life are for instance meeting basic comfort needs, providing training and support and giving attention to the involvement of prison officers.

Keywords: participation, involvement, prison life

Kernwoorden: participatie, inspraak, gevangenisleven

1. INLEIDING

In de 19de eeuw werden gedetineerden ondergebracht in individuele cellen met als doelstelling intimidatie en hen tot morele inkeer brengen (MAES, 2009a,b). Vanaf het einde van WOII evolueerde dit naar een gemeenschapsregime waar de cel wordt beschouwd als een ruimte waar men 's nachts en op momenten wanneer men niet deelneemt aan gemeenschappelijke activiteiten verblijft (MAES, 2009a). De achterliggende filosofie waarom gedetineerden een cel krijgen is eerder rechtsbeschermend van aard (recht op privacy) en niet meer puur instrumenteel (om hen tot inkeer te laten komen) (MAES, 2009b). De focus van de detentie verschuift van het op cel zijn naar het hebben van gemeenschappelijke leef- en werkruimten waar gedetineerden kunnen deelnemen aan activiteiten die georganiseerd worden binnen de gevangensmuren. Ook in de Basiswet betreffende het gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden zijn het 'gemeenschapsregime' en het 'regime van beperkte gemeenschap' opgenomen als samenlevingsvoorwaarden (FEDERAAL PARLEMENT, 2005). Het feit dat een private leefruimte en een gemeenschapsregime opgenomen zijn in het be-

leid, wil echter niet zeggen dat dit de realiteit is. In werkelijkheid voldoen vele gevangenis- en detentievacatures niet aan dit ideaalbeeld. Niettemin krijgt deze historische evolutie ook vorm op Europees niveau waar de *European Prison Rules* stipuleren dat gedetineerden recht hebben op participatie aan 'gemeenschappelijke activiteiten' (COUNCIL OF EUROPE, 2006). We kunnen dus stellen dat 'participatie' en 'inspraak' van gedetineerden thema's zijn die steeds meer op de (inter)nationale politieke agenda staan.

Internationale publicaties over inspraak en participatie van gedetineerden zijn veelal afkomstig uit het Verenigd Koninkrijk. Hierbij kunnen we echter enkele vragen stellen: Heeft het Verenigd Koninkrijk een voorstellersrol op dit gebied? Of slaagt dit land erin zich beter op te markt te zetten, mogelijks omdat zij geen taalbarrière ervaren?

Niettemin zijn er ook dichterbij een aantal voorbeelden te vinden, en meer bepaald in eigen land. Om een concreet voorbeeld te geven, de Federale Basiswet heeft onder andere het gedetineerdenoverleg in het leven geroepen (FEDERAAL PARLEMENT, 2005). Dit artikel is nog niet in werking gesteld, maar in 2010 heeft DG EPI alle gevangenisdirecties via een nota opgeroepen om in het voorjaar van 2011 over te gaan tot de oprichting van een overlegorgaan in alle gevangenissen (DIRECTORAAT-GENERAAL EPI, 2010). Ondertussen zijn overlegorganen opgenomen in de huishoudelijke reglementen van de gevangenissen (DAEMS, EECHAUDT, MAES & VANDER BEKEN, 2014).

Meer recent heeft ook het Vlaams parlement via het 'Decreet betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden' het recht op participatie aan een kwaliteitsvolle en integrale hulp- en dienstverlening decretaal verankerd (VLAAMS PARLEMENT, 2013). Dit decreet voorziet dat in elke legislatuur een strategisch plan opgemaakt wordt. Recentelijk is het eerste volwaardige strategisch plan aangenomen door de Vlaamse Regering en dit voor de periode 2015-2020 (VLAAMSE REGERING, 2015).

Ook de gevangenis van Gent is reeds een hele tijd actief bezig met het thema 'inspraak en participatie van gedetineerden'. In 2009 is er een pilootproject opgezet in verschillende gevangenissen in België, waaronder ook in die van Gent, om te experimenteren met het gedetineerdenoverleg (GUFFENS, SEMPOT & VAN DRIESSCHE, 2012). Daarnaast wordt vanaf 2007 het 'strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden' uitgevoerd in de Gentse gevangenis (HELLEMANS, AERTSEN & GOETHALS, 2008). Sinds de decretale verankering hiervan in 2013, moet het beleidsteam van elke gevangenis om de 30 maanden een actieplan opstellen (VLAAMS PARLEMENT, 2013)¹. Het eerste actieplan van de gevangenis van Gent had een looptijd van twee jaar (2014-2015) en was het resultaat van een denkdag waarbij medewerkers van de hulp- en dienstverlening, penitentiair personeel en externe deskundigen met elkaar in dialoog gingen. Terzelfdertijd dacht een werkgroep bestaande uit gedetineerden mee na over het actieplan. Het actieplan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden voor de periode 2014-2015 zette in op 4 grote doelen (BELEIDSTEAM GEVANGENIS GENT, 2014). Eén daarvan was 'het verhogen van de participatie van gedetineerden aan de organisatie van het hulp- en dienstverleningsaanbod.' Om deze doelstelling om te zetten in concrete acties, is de 'stuurgroep participatie' opgericht die samengesteld is uit zowel personeelsleden van Justitie als van de Vlaamse Gemeenschap. Deze stuurgroep stelt participatie en inspraak van gedetineerden centraal, los van bevoegdheden. Het is ook deze stuurgroep die ervoor gekozen heeft een beleidsoverschrijdend onderzoek te voeren dat gericht was op de volgende onderzoeksvragen²:

¹ Voor een uitgebreidere bespreking van de evoluties in de Vlaamse hulp- en dienstverlening aan gedetineerden verwijzen we naar het artikel van CLAES & BROSENS (2015) dat vorig jaar verschenen is in dit tijdschrift.

² Voor een uitgebreide literatuurstudie, beschrijving van de resultaten, alsook tools en methoden om participatieve projecten op te zetten in gevangenissen, verwijzen we het boek *Inspraak & participatie van gedetineerden in de gevangenis van Gent* (BROSENS, DE DONDER, MIEVIS, SALHI & VAN ROY, 2016).

- 1) Welke initiatieven bestaan vandaag de dag in de gevangenis van Gent op vlak van inspraak en participatie van gedetineerden?
- 2) Hoe is het gesteld met het gedetineerdenoverleg in de gevangenis van Gent?
- 3) Wat is de meerwaarde van inspraak en participatie van gedetineerden?
- 4) Wie neemt hieraan deel? Wie valt uit de boot?
- 5) Wat zijn de randvoorwaarden van inspraak en participatie van gedetineerden?

Alvorens dieper in te gaan op het onderzoek staan we kort stil bij het participatievraagstuk. COOKE & KOTHARI (2001) spreken over de 'tirannie van participatie', waarmee ze onder meer bedoelen dat ongelijke machtsverhoudingen voor een groot deel het participatieve discours bepalen. Meestal zijn het academici, praktijkmensen en beleidsmakers die bepalen welk participatieve discours gevolgd wordt. Het OECD (2009) stelt echter dat het samenwerken met burgers, middenveldorganisaties en andere stakeholders kan leiden tot een verbetering in beleidsuitkomsten en kwaliteit van de diensten, zeker in de hedendaagse context waarbij burgers steeds kritischer staan tegenover realisaties van overheden (REED, 2008). We mogen er echter niet vanuit gaan dat iedereen behoefte heeft om te participeren en dat participatie sowieso iets goeds is. Er kan echter wel gestreefd worden naar het toegankelijk maken van participatie en inspraak voor gedetineerden die dit wensen maar hierin barrières ervaren.

2. ONDERZOEKSOPZET

Om een antwoord te krijgen op bovenstaande onderzoeksvragen, werd een participatief onderzoek opgezet. De laatste jaren wordt de meerwaarde van participatief onderzoek in gevangnissen meer en meer erkend (o.a. FINE & TORRE, 2006; WALSH, FORSYTH, SENIOR, O'HARA & SHAW, 2014). JAGOSH en collega's (2012, p.312) definiëren participatief onderzoek als '*de co-constructie van onderzoek door een samenwerking tussen onderzoekers en personen waarop het onderzoek een invloed heeft.*' Het participatief onderzoek in de gevangenis van Gent bestond uit twee delen.

Om het onderzoek gecoördineerd te laten verlopen, werd ten eerste een *stuurgroep* opgericht. De stuurgroep was verantwoordelijk voor de begeleiding en coördinatie van het hele onderzoek. Doelstelling was om het onderzoek participatief vorm te geven en de reflecties/nieuwe vragen die tijdens deze sessies aan bod kwamen, mee op te nemen in het verdere verloop van het onderzoek. De stuurgroep was samengesteld uit personeelsleden van Justitie, de Vlaamse Gemeenschap en twee onderzoekers van de Vrije Universiteit Brussel. De stuurgroep maakte de keuze om een kwalitatief onderzoek op te zetten zodat de ervaringen en meningen van verschillende belanghebbenden/actoren in kaart gebracht konden worden. In het voorjaar van 2015 vonden 11 focusgroepen plaats.

Ten tweede was er onder de personeelsleden in de gevangenis van Gent interesse om de methodiek van focusgroepen onder de knie te krijgen. De VUB organiseerde daarom een *opleiding* waaraan zowel personeelsleden van Justitie als de Vlaamse Gemeenschap konden deelnemen. Ze kregen theorie over hoe ze een focusgroep konden organiseren, modereren, structureren en analyseren. Daarnaast hebben ze deze theorie ook effectief omgezet in de praktijk. De 11 focusgroepen voor het onderzoek naar participatie en inspraak van gedetineerden waren dan ook de testcase voor de opleiding. 5 focusgroepen werden gemodereerd door een onderzoeker van de VUB, waarbij telkens 1 of 2 cursisten observeerden. Bij de overige 6 groepen was telkens 1 cursist moderator en 1 cursist notulist, en de onderzoeker observator. Achteraf kregen de cursisten feedback over hun aanpak van een onderzoeker van de VUB. Indien er essentiële zaken niet aangehaald werden door de moderator tijdens de focusgroepen, heeft de onderzoeker van de VUB dit alsnog gedaan. Er werd bij de focusgroepen

pen gebruik gemaakt van een semigestructureerd interviewschema. De focusgroepen werden opgenomen met een dictafoon en/of laptop. Vervolgens werden de opnamebestanden letterlijk, woord per woord, uitgetypt om ze daarna aan de hand van een labelschema te analyseren. Een overzicht van het aantal deelnemers per focusgroep kan u terugvinden in tabel 1. In totaal namen 78 respondenten deel.

TABEL 1. OVERZICHT RESPONDENTEN FOCUSGROEPEN

Focusgroepen	Aantal respondenten
Gedetineerden (beklaagden, veroordeelden en geïnterneerden)	36
Gedetineerdenvertegenwoordigers uit het gedetineerdenoverleg	8
Anderstalige gedetineerden	6
Nederlandstalige gedetineerden	9
Geïnterneerden met een psychische beperking	8
Geïnterneerden met een verstandelijke beperking	5
Professionelen	42
Stuurgroep participatie	7
CORT (coördinatieteam hulp- en dienstverlening)	9
Medewerkers hulp- en dienstverlening	8
Vertegenwoordigers van het interlevensbeschouwelijk overleg	4
Penitentiaire bewakingsassistenten (groep 1)	9
Penitentiaire bewakingsassistenten (groep 2)	5

3. EEN BLIK OP DE RESULTATEN

3.1. Wat verstaan we onder inspraak en participatie van gedetineerden?

Uit de focusgroepen komt naar voor dat een invulling geven aan de begrippen ‘inspraak’ en ‘participatie’ allesbehalve eenvoudig is. Respondenten definiëren deze begrippen op verschillende wijzen. Alvorens nieuwe inspraak- en participatieprojecten op te zetten in de gevangenis, is het dan ook belangrijk eerst te bepalen en af te bakenen wat men onder deze begrippen verstaat zodat alle neuzen in dezelfde richting gezet worden (DERWAEL, 2013).

3.1.1. Formele en informele vormen van participatie en inspraak

Ondanks dat de begripsafbakening niet geheel duidelijk is, worden er heel wat initiatieven genomen in de gevangenis van Gent. Enerzijds zijn er zaken die formeel georganiseerd worden. Voorbeelden hiervan zijn het gedetineerdenoverleg dat op een structurele basis samenkomt en de schriftelijke bevestigingen die af en toe plaatsvinden om de meningen/ervaringen van gedetineerden m.b.t. een bepaald onderwerp in kaart te brengen. Daarnaast gebeuren er ook veel kleine dingen op een informele, niet-georganiseerde manier. Een hulp- en dienstverlener benadrukt het belang van informele inspraak en participatie: ‘Het hoeft niet altijd geformaliseerd te zijn. Vormen van informele participatie of inspraak moeten erkend worden want die zijn denk ik zeker zo belangrijk’ (Hulp- en dienstverlener, 38 jaar). Zo worden gedetineerden die actief zijn in de werkhuisen op een informele manier gevraagd naar hun mening over de dagelijkse gang van zaken. Daarnaast vindt ook informele participatie plaats wanneer de werkhuisen gesloten zijn (tijdens de Gentse Feesten en de

eindejaarperiode). Tijdens deze periodes vinden allerlei optredens en toernooien plaats. Een bewakingsassistent vraagt dan wel eens aan een gedetineerde of hij scheidsrechter wil zijn bij een sportwedstrijd.

3.1.2. Vormen van inspraak en participatie ingedeeld volgens de participatiepiramide

In de literatuur over inspraak en participatie van burgers worden allerlei manieren gehanteerd om de initiatieven in te delen in verschillende categorieën. Wij maken hier gebruik van de *participatiepiramide*. De vorm van de piramide geeft visueel weer hoeveel mensen deelnemen: hoe hoger men gaat, hoe minder mensen deelnemen én hoe moeilijker professionelen het vinden om dit te organiseren. We nemen echter afstand van de literatuur die expliciet stelt dat 'hogere participatievormen' de voorkeur genieten t.o.v. 'lagere vormen' (vb. ARNSTEIN, 1969). Deze piramide wordt ook bijvoorbeeld gebruikt in de literatuur over politieke participatie (BOVENS & WILLE, 2010; VAN DE WIJDEVEN, 2012), of participatie van huurders (SAMENLEVINGSOPBOUW WEST-VLAANDEREN, 2014).

FIGUUR 1. PARTICIPATIEPIRAMIDE

Deze participatiepiramide kan ook toegepast worden op inspraak en participatie van gedetineerden. In de gevangenis van Gent worden concrete acties genomen op elk niveau. We geven hier slechts een aantal voorbeelden per niveau. Het eerste niveau van de participatiepiramide is dat van *informeren*. Gedetineerden in Gent worden zowel schriftelijk (vb. door flyers, posters, informatieborden) als mondeling (vb. door penitentiair bewakingsassistenten, hulp- en dienstverleners) geïnformeerd over allerlei aspecten van het gevangenisleven. Daarnaast wordt ook gewerkt aan de uitbreiding van het televisienetwerk waardoor gedetineerden via een intern infokanaal informatie krijgen. Dit opent bijvoorbeeld de mogelijkheid om in de toekomst een onthaalfilm te tonen aan nieuwkomers. Verder is de werkgroep communicatie bezig met het uitwerken van een communicatieplan dat gebruik maakt van pictogrammen. Deze werkgroep voelt aan dat het gebruik van pictogrammen noodzakelijk is omdat er een grote groep anderstaligen in de gevangenis verblijft.

Het volgende niveau in de participatiepiramide is dat van *raadplegen*. Manieren om gedetineerden te raadplegen zijn het plaatsen van een ideeënbus zodat gedetineerden suggesties kunnen meedelen en het afnemen van een schriftelijke enquête om zo inzicht te verwerven

in de mening van gedetineerden over een bepaald onderwerp. Ook op de derde trap, *adviseren*, worden initiatieven genomen, zoals het gedetineerdenoverleg dat op een structurele wijze adviezen over zaken van algemeen belang formuleert aan de directie (zie 3.1.3. Het gedetineerdenoverleg). Daarnaast is ook een inspraakproces opgestart waarbij een groep gedetineerden advies geeft over welke elementen opgenomen worden in het actieplan hulp- en dienstverlening. Verder is er ook een gedetineerde die deelneemt aan de werkgroep communicatie. Het idee hierachter is dat doordat er een gedetineerde mee aan tafel zit, het perspectief van de doelgroep mee in beschouwing wordt genomen indien er beslissingen genomen worden.

Een volgende trap op de participatiepiramide is die van *coproduceren*. Zo hebben geïnterneerden inspraak over de crea-activiteiten die plaatsvinden op hun afdeling. Daarnaast worden gedetineerden in de gevangenis van Gent betrokken bij het kiezen van muziek en teksten voor religieuze vieringen.

'Het is één keer per maand ongeveer dat we met een kleine groep de viering samen voorbereiden. [...] Zij (gedetineerden) schrijven zelf de teksten, zij doen voorstellen van muziek waar in veel gevallen rekening mee gehouden wordt, soms ook niet. Dat zijn situaties waar ik vind het dat toch wel vrij ver gaat. Maar dat is ook altijd wel een klein groepje gedetineerden, omdat het maar een kleine groep is die het in die mate aankan. Alhoewel, ik probeer toch zoveel mogelijk... Iemand die kan tekenen, iemand die kan voorlezen, ook al is het gebrekkig, om die toch aan bod te laten komen.' (Lid interlevensbeschouwelijk overleg, 42 jaar)

Ook het project van 'baktrappers' is een voorbeeld van co-productie. De baktrappers zijn gedetineerden die fietsen op rollen. Tijdens deze activiteit is er geen bewakingsassistent aanwezig waardoor gedetineerden zelf verantwoordelijk zijn voor het goede verloop van de activiteit. Ze volgen een trainingsschema, sturen bij waar nodig, ondersteunen en motiveren elkaar om door te zetten. Ze kunnen wel steeds een beambte raadplegen indien ze vragen hebben. Het allerhoogste niveau *mee-beslissen* wordt (nog) niet bereikt. Dit zou zijn wanneer gedetineerden bijvoorbeeld een bepaald budget krijgen en daarmee zelfstandig een activiteit organiseren.

We kunnen stellen dat gedetineerden waarvan de inspraak of participatie zich bovenaan in de piramide situeerde, een actievere rol opnemen en dat deze rollen, net zoals in de vrije samenleving, weggelegd zijn voor een beperkte groep. Uit de focusgroepen blijkt echter dat niet elke gedetineerde een behoefte heeft om op de hoogste niveaus te participeren. Wel is het voornaamste drempels weg te nemen voor zij die willen, maar niet kunnen (BROSENS, DE DONDER, DURY & VERTÉ, 2015a).

3.1.3. Het gedetineerdenoverleg

Tijdens de focusgroepen zijn verschillende vragen gesteld over de werking van het gedetineerdenoverleg. De stuurgroep wil meer inzicht krijgen in wat het overlegorgaan juist doet en in welke mate het bekend is in de gevangenis. Omwille van deze reden wordt een apart onderdeel gewijd aan het overlegorgaan.

Sinds 2009 wordt er in de gevangenis van Gent geëxperimenteerd met het gedetineerdenoverleg. Een gedetineerdenoverleg wordt in de internationale literatuur beschouwd als een vorm van 'democratische participatie' (EDGAR, JACOBSON & BIGGAR, 2011; LEVENSON & FARRANT, 2002). Hoewel in het huishoudelijk reglement staat dat er verkiezingen georganiseerd moeten worden om gedetineerdenvertegenwoordigers te rekruteren, kiest de gevangenis

van Gent ervoor dit niet te doen. De belangrijkste redenen hiervoor is het grote verloop van de gedetineerdenpopulatie. In plaats daarvan wordt wanneer er te veel gedetineerden uit het gedetineerdenoverleg vertrekken, een schriftelijke oproep verspreid aan gedetineerden met de vraag zich kandidaat te stellen voor het gedetineerdenoverleg. Tussendoor kunnen gedetineerden zichzelf kandidaat stellen. De gedetineerdenvertegenwoordigers komen om de twee weken samen op zondag. Ze bespreken voornamelijk thema's van algemeen belang, zoals de kintelijst en het gebruik van telefoon, en formuleren hierover adviezen naar de directie. Daarnaast contacteren de directie en andere diensten het gedetineerdenoverleg ook proactief wanneer ze erover nadenken een bepaalde verandering door te voeren.

Uit het onderzoek blijkt dat het overlegorgaan heel weinig bekend is. Penitentiair bewakingsassistenten, hulp- en dienstverleners en vertegenwoordigers van het interlevens-beschouwelijk overleg zijn vaak wel op de hoogte van het bestaan, maar niet van wie er concreet in zit, noch van wat er besproken of beslist wordt. Momenteel wordt het intranet gebruikt om informatie over het gedetineerdenoverleg terug te koppelen, maar dit blijkt ontoereikend te zijn. Ook vele gedetineerden zelf weten niet dat het gedetineerdenoverleg bestaat en dus al zeker niet wie hun vertegenwoordigers zijn. Hiermee samenhangend zijn velen ook niet op de hoogte van wat het gedetineerdenoverleg allemaal doet en realiseert. Er moet volgens respondenten uit de verschillende focusgroepen dus gezocht worden naar mogelijkheden om het gedetineerdenoverleg meer bekendheid te geven en daarnaast ook om de achterban te raadplegen en informatie terug te koppelen. Respondenten zien daarvoor verschillende mogelijkheden:

- De samenstelling, agendapunten en belangrijkste beslissingen van het gedetineerdenoverleg kunnen uitgehangen worden op de informatieborden. Een gedetineerde die niet in het gedetineerdenoverleg zit aan het woord:

'Misschien een punt voor de toekomst, dat de personen die daar allemaal samenzitten, het is misschien interessant dat er uithangt wie dat is zodat je weet dat je uiteindelijk bij die mensen terecht kan om iets aan te kaarten. Want nu weet niemand wie dat er allemaal in zit.' (Mannelijke gedetineerde, 37 jaar)

- Het gedetineerdenoverleg kan levend gehouden worden indien gedetineerdenvertegenwoordigers op regelmatige basis (vb. maandelijks) rond zouden gaan van cel tot cel. De gedetineerdenvertegenwoordigers geven aan dat dit al gebeurt op de vrouwenafdeling, op de mannenafdeling nog niet. De vrouwelijke gedetineerdenvertegenwoordigers kloppen aan bij elke cel en stellen zichzelf en het gedetineerdenoverleg voor.
- Daarnaast is ook de mogelijkheid aangehaald om regelmatig een informeel overlegmoment te organiseren met de gedetineerden van een bepaalde sectie. Op deze manier worden nieuwe gedetineerden op de hoogte gebracht van het bestaan van het overlegorgaan, andere gedetineerden worden er regelmatig aan herinnerd, er kan informatie teruggekoppeld worden over wat besproken is en gedetineerdenvertegenwoordigers kunnen ideeën van andere gedetineerden meenemen naar de overlegmomenten.
- Een andere mogelijkheid zou zijn om niet enkel te werken met één gedetineerdenoverleg voor de hele gevangenis, maar met *wing forums* zoals in het Verenigd Koninkrijk. Een aantal gevangenis in het Verenigd Koninkrijk hebben naast het algemeen gedetineerdenoverleg ook aparte *wing forums*, een soort van lokale, gedecentraliseerde afdelingen van het gedetineerdenoverleg. Zij bespreken zaken die relevant zijn voor de mensen van die sectie. Elke lokale afdeling heeft ook een vertegenwoordiger in het algemene orgaan. Indien een thema betrekking heeft op de meerderheid van de gevangenispopulatie, wordt dit meegenomen naar het algemene overlegorgaan (HAYES, 2011; SOLOMON & EDGAR, 2004).

- Verder zou nagedacht kunnen worden om toch verkiezingen te organiseren. Hoewel ook internationaal erkend wordt dat het organiseren van verkiezingen in gevangnissen die een groot verloop kennen moeilijk is (CHAMPION & AGUIAR, 2013), zou dit toch een aantal positieve (neven)effecten kunnen creëren. Het organiseren van verkiezingen kan meer bekendheid geven aan het overlegorgaan. Het verhoogt de betrokkenheid van gedetineerden: zij hebben mogen kiezen, zij kiezen hun afgevaardigden, zij hebben een stem. Mogelijks ontstaat hierdoor een drive, een klimaat waarin gedetineerden zich betrokken voelen. Ook als er na de verkiezingen nieuwe gedetineerden in de gevangenis van Gent terechtkomen, is de kans groter dat zij door medegedetineerden op de hoogte gebracht worden.

3.2. *Waarom zijn inspraak en participatie van gedetineerden belangrijk?*

Het onderzoek toont aan dat inspraak en participatie van gedetineerden een meerwaarde kunnen betekenen op verschillende niveaus. Ten eerste is er een *meerwaarde voor gedetineerden* zelf. Doorheen de focusgroepen komt naar boven dat participatie en inspraak het zelfbeeld, zelfvertrouwen en eigenwaarde van gedetineerden kunnen vergroten. Daarnaast haalt een geïnterneerde aan dat het goed is om vertrouwen te krijgen in anderen en niet in een depressie te belanden:

‘Als je hier aan dingen kan meedoen, crea of andere dingen, dan [...] gaat ge meer vertrouwen kweken ook hé tegenover andere mensen. Want hoe meer dat ge opgesloten zit in een cel met een televisieke tussen vier muren, het is ofwel uit bed geraken, ofwel in een depressie. Eén van de twee. Het is vooruit geraken.’ (Mannelijke geïnterneerde, 53 jaar)

Daarnaast is de gevangenis volgens professionelen, zowel leden van de stuurgroep participatie als penitentiaire beampten, een plaats waarin veel verantwoordelijkheden afgenomen worden waardoor gedetineerden afhankelijk zijn van het systeem. Zo wordt er bijvoorbeeld voor hen beslist wanneer ze mogen eten, douchen, werken en telefoneren. Participatie en inspraak bieden gedetineerden juist de mogelijkheid om verantwoordelijkheden op te nemen. Dit komt overeen met wetenschappelijk onderzoek dat aantoonde dat het zelfbeeld en zelfvertrouwen van gedetineerden verhogen wanneer ze verantwoordelijkheden krijgen (CHAMPION & AGUIAR, 2013; HAYES, 2011; LEVENSON & FARRANT, 2002). Verder kan door inspraak en participatie van gedetineerden het aanbod (vb. van kantine en activiteiten) beter op hun noden afgestemd worden, krijgen gedetineerden meer bewegingsvrijheid en de mogelijkheid om sociale contacten te leggen.

Verder komt naar boven dat inspraak en participatie niet enkel positief is voor gedetineerden, maar ook *voor de gevangenis*. Het zorgt volgens penitentiaire beampten niet enkel voor betere contacten tussen gedetineerden onderling, maar ook tussen gedetineerden en personeelsleden, wat de dynamische veiligheid ten goede komt. Dit wordt ook bevestigd in internationaal onderzoek (HAYES, 2011; SOLOMON & EDGAR, 2004).

‘Ik denk dat het altijd interessant is om die mensen (gedetineerden) ook op een bepaalde manier aan het woord te laten. Misschien zijn er zaken die echt wel belangrijk zijn voor die mensen en die wij compleet over het hoofd zien. Dat zou ook wel een bepaalde rust of dynamische veiligheid teweeg kunnen brengen. Ik denk dat het echt interessant is om ook te luisteren naar hen.’ (Penitentiair bewakingsassistent, 29 jaar)

Daarnaast kan het volgens gedetineerden financieel voordelig zijn om geen beroepspersoneel te moeten aanwerven. In bepaalde gevangenissen in Vlaanderen wordt een gedetineerde aangesteld als sportmonitor. In de gevangenis van Gent gebeurt dit niet meer (in het verleden wel), maar gedetineerden stellen de vraag of dit in de toekomst mogelijk zou zijn. Verder vergroot inspraak en participatie het enthousiasme van gedetineerden en nemen ze vaker deel aan andere activiteiten.

3.3. *Wie zijn participanten? Wie valt uit de boot?*

Aangezien gevangenissen geconfronteerd worden met een heterogene populatie (vb. grote diversiteit aan nationaliteiten (FOD JUSTITIE, 2015) en gesproken talen, verschillen in verblijfsduur en statuten (BROSENS, DE DONDER & VERTÉ, 2013)), willen we in kaart brengen welke gedetineerden inspraak hebben en participeren aan het leven in de gevangenis van Gent. In 2015 had Gent een gemiddelde bevolking van 355,8 gedetineerden, waarvan 53,8% beklaagd was, 28,5% veroordeeld en 15,8% geïnterneerd. Daarnaast bestond de populatie voor 83,2% uit mannen en 16,8% uit vrouwen (FOD JUSTITIE, 2016). Participanten zijn over het algemeen vaak veroordeeld, al gedurende een langere tijd in de gevangenis, spreken Nederlands en verrichten vaak penitentiaire arbeid. Dit impliceert dat een aantal groepen minder kunnen/mogen/willen deelnemen.

Ten eerste zijn er *nieuwkomers*. Een gebrek aan informatie over allerlei aspecten van het gevangenisleven ligt aan de basis van het feit dat zij uit de boot vallen. Onderzoek in de gevangenis van Antwerpen heeft aangetoond dat gedetineerden die nog maar net in de gevangenis zijn vaak niet deelnemen aan hulp- en dienstverleningsactiviteiten omdat ze niet weten dat deze activiteiten georganiseerd worden of hoe ze zich moeten inschrijven (BROSENS *et al.*, 2015a; BROSENS *et al.*, In Press). In verschillende gevangenissen in het Verenigd Koninkrijk is er een *peer support* systeem opgezet om aan deze problematiek tegemoet te komen, ook wel *insider schemes* genoemd. Gedetineerden die optreden als *insider* bieden recent gearriveerde gedetineerden en gedetineerden die voor de eerste keer in de gevangenis komen informatie over het gevangenisleven en stellen hen gerust (EDGAR *et al.*, 2011; JAFFÉ, 2012). Ook uit het onderzoek in de gevangenis van Gent blijkt dat medegedetineerden een belangrijke bron van informatie zijn voor nieuwkomers:

'Ik denk dat voor inkomende gedetineerden, hier binnenkomen echt een ramp is als je op een cel alleen valt. Als je Nederlandstalig bent, is dat nog handig, maar als je nog eens een andere taal spreekt... Op onze vleugel, vleugel D, zijn er vrouwen die pas na 3 weken weten dat ze ook recht hebben op een propere onderbroek of een propere T-shirt.' (Gedetineerdenvertegenwoordiger gedetineerdenoverleg, 33 jaar)

Een andere groep die minder inspraak heeft of participeert zijn *anderstaligen*. Velen onder hen vallen al uit de boot op het eerste niveau van de participatiepiramide 'informereren' en bereiken hierdoor nauwelijks (of nooit) een hoger niveau. Een anderstalige gedetineerde aan het woord:

'Quand on est informé, on est informé seulement par des papiers en Flamand, jamais en Français. C'est un problème, car même s'ils nous informent, on ne comprend pas parce que c'est en néerlandais. Donc ça, c'est une problème pour nous.' (Vrouwelijke gedetineerde, 41 jaar)

Internationaal onderzoek heeft aangetoond dat buitenlandse gedetineerden vaak geconfronteerd worden met problemen op het gebied van taal (BARNOUX & WOOD, 2013). Hoewel het hebben van een buitenlandse nationaliteit en het niet beheersen van het Nederlands niet als synoniemen beschouwd mogen worden (BROSENS, DE DONDER, DURY & VERTÉ, 2015b), is het voornamelijk aandacht te hebben voor het feit dat anderstaligen/buitenlandse gedetineerden vaak informatie missen over basisvoorzieningen, douches, activiteiten,... of dat ze verkeerd begrepen worden door penitentiair bewakingsassistenten (BHUI, 2001; 2004). Dit wordt bevestigd in het onderzoek in Gent. Zo geven anderstalige gedetineerden aan soms een tuchtmaatregel op te lopen omdat ze zich niet goed kunnen uitdrukken in het Nederlands en een penitentiaire bewakingsassistent hen hierdoor fout begrijpt.

Ten slotte nemen ook *geïnterneerden* minder deel aan inspraak- en participatieprocessen. Hoewel zij wel deelnemen aan een aanbod dat specifiek op hen gericht is, vinden ze minder toegang tot inspraak en participatie die bedoeld is voor de gehele gevangenispopulatie. Zo weten een aantal geïnterneerden niet dat het gedetineerdenoverleg ook voor hen bedoeld is. Toch zijn een aantal professionelen die met geïnterneerden werken ervan overtuigd dat het gedetineerdenoverleg ook voor deze subgroep veel zou kunnen betekenen. Zij hebben immers andere noden dan de doorsnee gedetineerde. Hoewel de mening niet door iedereen gedeeld wordt, willen een aantal geïnterneerden liever een apart deeloverleg. Dit idee wordt ook aangehaald door een lid van het levensbeschouwelijk overleg. Het idee hierachter is dat men een evenwichtiger vertegenwoordiging van de verschillende subgroepen zou krijgen indien men zou werken met deeloverleggen. Daarnaast geven geïnterneerden ook aan dat ze graag meer informatie zouden krijgen over wat het betekent om geïnterneerd te zijn:

‘We krijgen informatie over bijvoorbeeld hoe de lessen gedaan worden, of hoe de bibliotheek in zijn werking gaat. Maar als geïnterneerde zelf krijgt ge niks, je krijgt geen informatie over ‘je bent geïnterneerd, wat is dat?’ (Mannelijke geïnterneerde, 41 jaar)

3.4. Wat zijn randvoorwaarden voor inspraak en participatie van gedetineerden?

Doorheen het onderzoek komen verschillende randvoorwaarden naar boven om inspraak en participatie van gedetineerden te kunnen realiseren. Hulp- en dienstverleners halen aan dat het belangrijk is om over voldoende basiscomfort te beschikken. Zowel het hebben van kledij die niet te groot of te klein is en een goede hygiëne van het cellulair gedeelte als van de gevangenis op zich, worden aangehaald als basisaspecten waaraan voldaan moet zijn. Het idee hierachter is dat gedetineerden pas tot inspraak en participatie kunnen komen indien aan deze basisvoorwaarden voldaan is. Dit kan in verband gebracht worden met de behoeftepiramide van MASLOW (1943). MASLOW (1943) stelt dat er verschillende groepen van menselijke behoeften bestaan en dat deze hiërarchisch gerangschikt kunnen worden. Zo moeten eerst de fysiologische behoeften (vb. voldoende eten, drinken en slaap) vervuld worden voordat men een volgend niveau (vb. participeren/zich inzetten) kan nastreven. Om het uit te drukken met de woorden van een hulp- en dienstverlener:

‘We hebben het hier over inspraak en participatie [...], maar ik zie daar nog iets onder liggen. Soms denk ik over de hygiëne, hoe dat mensen erbij lopen. Voelt maar ne keer wat zelfwaarde hé als je iedere ochtend een onderbroek moet aandoen die eigenlijk tussendoor tot op uw knieën zakt en dat ge heel den tijd moet optrekken. [...] Als de basis niet in orde is, hoe gaan wij ooit tot mensen komen die zich gewaardeerd voelen? En die inspraak kunnen hebben? En die mondig genoeg zijn? [...]’ t Is nu misschien een

beetje overdreven, maar als je rondloopt met een T-shirt die boven uwe buik komt en een broek die onder uwe buik zit, dan denk ik dat je je heel slecht voelt en dat je geen behoefte hebt om uw mening te zeggen. Dat je eigenlijk enkel maar onder tafel wilt kruipen. Dat je niet gezien wilt worden.' (Hulp- en dienstverlener, 44 jaar)

Daarnaast halen leden van de stuurgroep participatie aan dat het belangrijk is om op een beleidsmatige manier te kiezen voor inspraak en participatie van gedetineerden. Op deze manier kan men streven naar een gedragen participatiecultuur. Er zijn reeds een aantal documenten waarin participatie en inspraak van gedetineerden structureel verankerd is: de Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden, het Strategisch Plan van de Vlaamse Regering 2015-2020, maar ook in het operationeel plan van de gevangenis. Om een echte participatiecultuur te ontwikkelen is er nog wel wat werk aan de winkel. Een cultuur waarin inspraak en participatie van gedetineerden centraal staat, zonder dat deze in vraag gesteld wordt, vereist immers veranderingen in houdingen en attitudes. De leden van de stuurgroep participatie zijn er zich van bewust dat de ontwikkeling van zo'n cultuur een lang proces zal zijn.

Een manier om aan zo'n participatiecultuur te werken, is vertrekken vanuit de talenten en competenties van gedetineerden. In de samenleving is er zich een cultuur aan het ontwikkelen waarbij men steeds meer en meer vertrekt vanuit de talenten en competenties van individuen. Verschillende groepen professionelen, zowel penitentiair bewakingsassistenten als hulp- en dienstverleners, geven aan niet echt goed te weten over welke talenten en competenties gedetineerden beschikken.

'We hebben een groep gedetineerden met een hele hoop competenties die onder de radar blijft zitten, die niet transparant is, die we ook niet kunnen bevragen. [...] We leggen heel weinig de focus op 'waar zijn ze sterk in?' 'Wat kunnen ze heel goed?' en 'Hoe kunnen we dat inzetten voor de organisatie?'. Ik vind dat ook een belangrijke bedenking om mee te nemen, als we verder willen groeien daarin, of evolueren, dan moeten we dat echt wel bij de mensen 'in the picture' krijgen.' (Lid stuurgroep participatie, 42 jaar)

Daarnaast wordt erkend dat het belangrijk is gedetineerden te begeleiden en trainen in inspraak- en participatieprocessen. Zo vinden hulp- en dienstverleners het belangrijk dat gedetineerden die bijvoorbeeld de taak van gedetineerdenvertegenwoordiger in het overlegorgaan opnemen, hierin begeleid en gecoacht worden. Dit gebeurt vandaag de dag nog niet, maar men wil dit in de toekomst implementeren. In de 'praktijkgids participatie: 55 tips voor succesvolle inspraakprojecten' (DERWAEL, 2013) wordt het belang van training en coaching erkend. Dit kan niet alleen een positief effect hebben op de kwaliteit van de vertegenwoordiging, maar het kan de gedetineerden ook empoweren. Het maakt hen niet alleen sterker en zelfbewuster in het overlegorgaan, maar ook in hun dagelijks functioneren. Gedetineerdenvertegenwoordigers uit het gedetineerdenoverleg halen aan dat ze graag vormingen rond communicatievaardigheden en vergadertechnieken zouden krijgen aangezien ze zich nu soms frustreren over zaken die niet gerealiseerd kunnen worden en men hier toch over blijft doorpraten. Professionelen zijn zich echter bewust van het feit dat begeleiding en training geld, tijd en ruimte kost. Daarnaast dient er opgelet te worden dat de vormingen/trainingen niet beschouwd worden als iets wat belangrijk is om vooruit te komen in het systeem. Dit zou immers het ervaren van *the pains of self-government* in de hand kunnen werken (CREWE, 2011).

Gedetineerden halen aan dat een begeleidingsfunctie soms ook door gedetineerden zelf opgenomen kan worden. Zij geven hierbij het voorbeeld van een sportmonitor die sport-

activiteiten zou kunnen begeleiden. Indien men een opleiding zou krijgen tot sportmonitor, zouden de gedetineerden deze kennis en vaardigheden ook kunnen inzetten in andere situaties na hun vrijlating. Een ander voorbeeld is dat gedetineerden analfabeten zouden kunnen leren lezen en schrijven, wat in het verleden gebeurde maar nu niet meer kan/mag om onduidelijke redenen. De leden van de stuurgroep participatie denken dat dit niet mag omdat gedetineerden geen gezagsfunctie mogen hebben over andere gedetineerden.

Verder is in een participatiecultuur niet enkel inspraak en participatie van gedetineerden van belang, maar ook die van penitentiair bewakingsassistenten. Zij hebben een gevarieerd takenpakket, gaande van taken in het cellulair gedeelte van de gevangenis, tot het verwelkomen van bezoekers en het controleren van uitgangsvergunningen (TOURNEL, 2014). Zij hebben te maken met een hoge werkdruk door het aanhoudende personeelstekort en zware overbevolking (TOURNEL & SNACKEN, 2009). Bovendien laat de hedendaagse context zich ook nog eens kenmerken door extra besparingen en bezuinigingen (SCHEIRS *et al.*, 2015). Dit onderzoek toont aan dat, rekening houdend met de niet evidente werksituatie voor penitentiaire bewakingsassistenten, er meer aandacht besteed mag worden aan hun ervaringen en inzichten. Zij hebben immers een direct contact met gedetineerden en kunnen op deze manier talenten en problemen detecteren. Verschillende bewakingsassistenten die betrokken zijn bij het onderzoek hebben het gevoel dat er weinig naar hun verhalen geluisterd wordt en dat ze zelf weinig inspraak hebben. In een aantal gevangenissen in het Verenigd Koninkrijk is er naast het gedetineerdenoverleg ook een soort van personeelsoverleg, ook wel bekend als *staff voice*. De *staff voice* is een groep penitentiair bewakingsassistenten die zaken van algemeen belang bespreekt en hierover overlegt met de directie. De *staff voice* heeft een brievenbus waarin andere bewakingsassistenten ideeën kunnen deponeren. De vertegenwoordigers bespreken de ideeën dan op het overlegmoment. Op deze manier ontstaat er een systeem parallel aan het gedetineerdenoverleg (CHAMPION & AGUIAR, 2013). Tijdens een focusgroep met penitentiair bewakingsassistenten wordt de vraag gesteld of dit ook niet mogelijk zou zijn in de gevangenis van Gent, wat positief werd onthaald.

4. ENKELE AANDACHTSPUNTEN VOOR DE TOEKOMST

Recente beleidsevoluties, zowel op nationaal als internationaal niveau, geven aan dat er steeds meer aandacht moet gaan naar inspraak en participatie van gedetineerden. De tijd dat gedetineerden louter hun straf moesten uitzitten en zo veel mogelijk tijd op cel moesten doorbrengen is voorbij. Op basis van het onderzoek naar 'inspraak en participatie van gedetineerden' in de gevangenis van Gent, formuleren we enkele aanbevelingen waarmee zowel beleid als praktijk rekening kunnen houden in de toekomst. Aangezien hulp- en dienstverlening aan gedetineerden een bevoegdheid is van de deelstaten, hebben deze aandachtspunten betrekking op beleid en praktijk voor Vlaamse en Brusselse gevangenissen. Waar mogelijk, linken we de aandachtspunten met het strategisch plan voor de periode 2015-2020 (VLAAMSE REGERING, 2015).

4.1. Formele, maar ook informele vormen van participatie en inspraak erkennen, ondersteunen en valoriseren

Op dit moment wordt in de gevangenis van Gent inspraak en participatie van gedetineerden veelal op een formele wijze georganiseerd. Voorbeelden hiervan zijn het gedetineerdenoverleg en het afnemen van schriftelijke enquêtes om zo inzicht te krijgen in de mening van gedetineerden over een bepaald onderwerp. Daarnaast kan eigenlijk ook veel gebeuren op een informele manier. Informeel wil zeggen dat deze vormen van inspraak en participatie

op een niet-georganiseerde/vrijblijvende manier plaatsvinden. Voorbeelden hiervan zijn gedetineerden die spontaan gevraagd worden door een bewakingsassistent of ze scheidsrechter willen zijn bij een sportwedstrijd en werkende gedetineerden die gevraagd worden naar hun mening over het functioneren van de werkhuizen. Het lijkt ons belangrijk niet enkel aandacht te hebben voor het formele en dat te ondersteunen, maar ook aandachtig te zijn voor zaken die op een informele manier plaatsvinden en dat te erkennen, ondersteunen en valoriseren. Het is belangrijk hier extra aandacht aan te besteden, er zijn immers vele kleine (kracht)verhalen die vandaag niet zichtbaar zijn.

4.2. Aandacht voor groepen die uit de boot vallen

Voornamelijk gedetineerden die veroordeeld zijn, al gedurende een lange tijd in de gevangenis verblijven, Nederlands spreken en penitentiaire arbeid verrichten nemen deel aan inspraak – en participatieprocessen. Dit wil echter niet zeggen dat *alle* veroordeelden, *alle* gedetineerden die al gedurende een lange tijd in de gevangenis verblijven, *alle* Nederlandstaligen en *alle* werkende gedetineerden deelnemen. Indien men de weg gevonden heeft naar een bepaalde vorm van inspraak of participatie, participeert men vaak ook op andere domeinen. Participerende gedetineerden zien vaak dezelfde deelnemers terug tijdens verschillende activiteiten. Om meer op maat van individuele gedetineerden te werken, staat in het Strategisch Plan (VLAAMSE REGERING, 2015) dat men wil werken met een individueel hulp- en dienstverleningsplan. De toekomst moet uitwijzen of gedetineerden die nu uit de boot vallen op deze manier meer toegang vinden tot hulp- en dienstverlening indien zij dat wensen.

Het vormt dus een hele uitdaging om zo veel gedetineerden als mogelijk te betrekken. De organisatie Nacro (2014) uit het Verenigd Koninkrijk geeft in hun toolkit *'prisoners participation in open and training prisons'* een aantal tips om de betrokkenheid van gedetineerden te verhogen:

- Voor gedetineerden met andere verantwoordelijkheden zoals werk is het voornamelijk de positieve invloed op persoonlijke ontwikkeling te benadrukken, alsook de mogelijkheid om vaardigheden te verbeteren. Participatie- of inspraakgerichte activiteiten worden vaak niet betaald, waardoor het belangrijk is deze meerwaarde te beklemtonen.
- Om gedetineerden met een laag geletterdheidsniveau te betrekken is het voornamelijk te werken via mondelinge communicatie. Dit kan face-to-face zijn, via de radio,...
- Gedetineerden uit minderheidsgroepen betrekken (vb. ouderen, holebi's, etnische of religieuze groepen) kan door te werken met *peers*.
- Voor anderstalige gedetineerden of zij met communicatieproblemen kan het helpen te werken met pictogrammen of *peers* in te zetten als tolk.

Daarbij willen we ook het belang van peerondersteuning aanhalen. Er bestaan mogelijkheden om peerondersteuning in gevangenissen te formaliseren. In gevangenissen in het Verenigd Koninkrijk heeft men dergelijke ondersteuning door *peers* bijvoorbeeld structureel verankerd in de vorm van *insider schemes* (zie 3.3. Wie zijn participanten? Wie valt uit de boot?). Ook dichterbij huis bestaan dergelijke praktijken. In de gevangenis van Beveren (België) zijn er bijvoorbeeld gedetineerden die uitleg geven aan andere gedetineerden over het gebruik van *PrisonCloud*, het digitaal dienstenplatform. Er werd ook geopperd in de focusgroepen om bijvoorbeeld de functie van de kledingmeter uit te breiden. Wanneer iemand nieuw is in de gevangenis van Gent, worden zijn/haar maten opgemeten door een medegedetineerde, ook wel bekend als 'de kledingmeter'. Deze medegedetineerde zou ook

praktische informatie kunnen doorgeven aan de nieuwkomers. Belangrijk hierbij is dat de kledingmeter hierin ondersteund wordt (vb. door opleiding, intervisiemomenten) en eventueel kan terugvallen op een beroepskracht. Welke vragen krijgt de kledingmeter? Welke informatie mag en kan hij geven? Hoe moet hij omgaan met de emoties van nieuwkomers?

Daarnaast worden gedetineerden in het buitenland soms ook ingezet voor peer educatie en dit voornamelijk voor de preventie van HIV en andere besmettelijke ziekten (BAGNALL *et al.*, 2015). Verder bestaat in het Verenigd Koninkrijk het *Shannon Trust Reading Plan*. Dit programma ondersteunt gedetineerden die andere gedetineerden leren lezen. Het voordeel van deze vorm van peerondersteuning is dat gedetineerden die niet positief staan tegenover leren in een klaslokaal bereikt kunnen worden, dat ze kunnen leren op hun eigen tempo en hierdoor zelfvertrouwen opbouwen. De drempel om deel te nemen is kleiner doordat men een peermentor heeft die men kan aanspreken. Ook voor de gedetineerden die de taak als mentor opnemen zijn er voordelen, zoals een vergroting van het zelfbeeld en zelfvertrouwen (SHANNON TRUST, 2012).

4.3. Naar een systeem waarin het recht op participatie en inspraak erkend en gestimuleerd wordt

De gevangenis van Gent kiest op een beleidsmatige manier voor inspraak en participatie van gedetineerden. Door deze keuze te maken, verbindt men zich ertoe hierin te blijven investeren en wordt dit levend gehouden. Vandaag wordt er veel projectmatig gewerkt (vb. project ouders als onderzoekers, afnemen van een enquête om meningen van gedetineerden over een bepaald thema in kaart te brengen, het plaatsen van een ideeënbus in de bibliotheek), maar zijn er minder vaak structurele projecten (vb. gedetineerdenoverleg, gedetineerden die betrokken worden bij een werkgroep). Waar gevangenis van nature vaak disempowerend werken voor gedetineerden omwille van de onderlinge (on)machtsverhoudingen, controle, de beperkte keuzevrijheid en autonomie (HANNA *et al.*, 2009; WOODALL, DIXEY & SOUTH, 2013), zou een gevangenis in de toekomst kunnen evolueren naar een participatiecultuur; een verandering naar een systeem waarbij participatie en inspraak van gedetineerden centraal staat en niet in vraag gesteld wordt (=right-based benadering). Een dergelijke transformatie gebeurt niet van de ene dag op de andere, het vraagt tijd en veranderingen in houdingen en attitudes. Denk hierbij maar aan de BOB-campagne, de actie tegen rijden onder invloed van alcohol, of de campagne om mensen bewust te maken van het dragen van een gordel. Het duurt soms jaren voordat mensen hun gedrag aanpassen. Participeren of inspraak hebben is voor vele gedetineerden én penitentiair bewakingsassistenten onbekend terrein, een onbekende cultuur. Ze dienen extra gemotiveerd te worden en daarbij spelen verschillende actoren een rol: zowel de gevangenisdirectie, hulp- en dienstverleners van de Vlaamse Gemeenschap, penitentiair bewakingsassistenten, vrijwilligers als gedetineerden zelf.

In een aantal gevangenis in Vlaanderen gaat inspraak en participatie van gedetineerden al een stap verder en worden gedetineerden betrokken bij de organisatie en uitvoering van hulp- en dienstverleningsactiviteiten (vb. kerngroep in Penitentiair Schoolcentrum Hoogstraten, activiteitenteam in het Penitentiair Landbouwcentrum Ruiselede) (DE RODE ANTRACIET, z.d.; PSC HOOGSTRATEN, 2015). De kerngroep van Hoogstraten bestaat uit maximaal 20 gedetineerden en verricht zowel binnen als buiten de muren vrijwilligerswerk. Zo organiseerden ze in 2014 een verkoop van *Bicky for Life* op de wandeling en bezoekers konden warme chocomelk kopen. De opbrengst ging integraal naar 't Antwoord in Turnhout, een organisatie waar armen het woord nemen. Deze actie kaderde binnen 'Music for Life' van Studio Brussel (PSC HOOGSTRATEN, 2015). Het activiteitenteam in Ruiselede bestaat dan weer uit maximaal 6 gedetineerden die instaan voor de ondersteuning en organisatie van het

activiteitenaanbod. Ze bieden bijvoorbeeld ondersteuning bij toernooien op sectie, zetten materiaal klaar tijdens evenementen en organiseren een spel zonder grenzen (De Rode Antraciet, z.d.). Aangezien het meer betrekken van gedetineerden één van de doelstellingen is van het nieuw strategisch plan voor de periode 2015-2020 (VLAAMSE REGERING, 2015), valt te verwachten dat dit in de toekomst steeds meer ingang zal vinden. Gedetineerden zijn op deze manier niet enkel ontvanger van een aanbod, maar ook actieve deelhebbers die een aanbod kunnen uitdenken, organiseren en bijsturen (CLAES & BROSENS, 2015).

Referenties

- BAGNALL, A.-M., SOUTH, J., HULME, C., WOODALL, J., VINALL-COLLIER, K., RAINE, G. *et al.* (2015). A systematic review of the effectiveness and cost-effectiveness of peer education and peer support in prisons. *BMC Public Health*, 15(290).
- ARNSTEIN, S. R. (1969). A Ladder Of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224.
- BARNOUX, M. & WOOD, J. (2013). The specific needs of foreign national prisoners and the threat to their mental health from being imprisoned in a foreign country. *Aggression and Violent Behavior*, 18(2), 240–246.
- BELEIDSTEAM GEVANGENIS GENT. (2014). *Samen bruggen bouwen. Actieplan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden – Gevangenis Gent – 2014-2015*. Retrieved from <http://actieplanhdgent.skynetblogs.be/list/decreet-8-maart-2013/actieplan-h-d-2014-2015-gevangenis-gent.html>
- BHUI, H. S. (2004). The Resettlement Needs of Foreign National Offenders. *Criminal Justice Matters*, 56(1), 36–44.
- BOVENS, M. & WILLE, A. (2010). The education gap in participation and its political consequences. *Acta Politica*, 45, 393–422.
- BROSENS, D., DE DONDER, L., DURY, S. & VERTÉ, D. (2015a). Barriers to participation in vocational orientation programmes among prisoners. *Journal of Prison Education and Reentry*, 2(2), 8–22.
- BROSENS, D., DE DONDER, L., DURY, S. & VERTÉ, D. (2015b). Participation in prison activities: An analysis of the determinants of participation. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 1-19.
- BROSENS, D., DE DONDER, L., MIEVIS, J., SALHI, F. & VAN ROY, L. (2016). *Inspraak & participatie in de gevangenis van Gent*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- BROSENS, D., DE DONDER, L. & VERTÉ, D. (2013). *Hulp- en dienstverlening gevangenis Antwerpen: een onderzoek naar de behoeften van gedetineerden*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- BROSENS, D., DURY, S., VERTONGHEN, J., VERTÉ, D. & DE DONDER, L. (In press). Understanding the barriers to prisoners' participation in sport activities. *The Prison Journal*.
- CHAMPION, N. & AGUIAR, J. (2013). *Involve, improve, inspire. A prisoner learner voice toolkit*. Mitcham – Surrey: Prison Education Trust.
- CLAES, B. & BROSENS, D. (2015). Verdiepingen en verschuivingen in het hulp- en dienstverleningslandschap aan gedetineerden. Reflecties bij het nieuwe strategische plan 2015-2020. *Panopticon – Tijdschrift Voor Strafrecht, Criminologie En Forensisch Welzijnswerk*, 36(6), 519–534.
- COOKE, B. & KOTHARI, U. (2001). *Participation: the New Tyranny?* London: Zed Books.
- COUNCIL OF EUROPE. EUROPEAN PRISON RULES (2006). Retrieved from http://www.coe.int/t/dgi/criminallawcoop/Presentation/Documents/European-Prison-Rules_978-92-871-5982-3.pdf.
- CREWE, B. (2011). Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment. *Punishment & Society*, 13(5), 509–529.

- DAEMS, T., EECCHAUDT, V., MAES, E & VANDER BEKEN, T. (2014). De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden: een status quaestionis. *Tijdschrift voor Strafrecht*, 1, 2-46.
- DE RODE ANTRACIET. (z.d.). Activiteitenteam Ruiselede. Retrieved October 11, 2014, from http://www.derodeantraciet.be/paginas/nieuws_detail.php?nieuws_ID=169
- DERWAEL, B. (2013). *Praktijkids participatie. 55 concrete tips voor succesvolle inspraakprojecten*. Brussel: Politeia nv.
- DIRECTORAAT-GENERAAL EPI. (2010). Nota aan directeurs: Overlegorganen.
- EDGAR, K., JACOBSON, J. & BIGGAR, K. (2011). *Time well spent: A practical guide to active citizenship and volunteering in prison*. London: Prison Reform Trust.
- FEDERAAL PARLEMENT (2005). *Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden* (p.2815-2850). Belgisch Staatsblad.
- FINE, M. & TORRE, M. E. (2006). Intimate details Participatory action research in prison. *Action Research*, 4(3), 253-269.
- FOD JUSTITIE. (2015). *Directoraat-Generaal Penitentiaire Inrichtingen: Jaarverslag 2014*. Brussel: DG EPI – Penitentiaire Inrichtingen.
- FOD JUSTITIE. (2016). *Directoraat-Generaal Penitentiaire Inrichtingen: Jaarverslag 2015*. Brussel: DG EPI – Penitentiaire Inrichtingen.
- GUFFENS, H., SEMPOT, L. & VAN DRIESSCHE, K. (2012). Basiswet interne rechtspositie gedetineerden: de opstart van de overlegorganen in de Belgische gevangenissen|. *Panopticon*, 33(2), 171-174.
- HANNA, D., RYDER, E., NGAKI, H., GENDALL, K., McMILLAN-MAKALIO, L., FAWTHORPE, L. & MACKY, R. (2009). *The health of prisoners' families. A qualitative research project examining the effects that a family member being in prison has on the health of prisoners' families in New Zealand*. Wesley community Action.
- HAYES, C. (2011). *A review of service user involvement in prisons and probation trusts*. London: Clinks.
- HELLEMANS, A., AERTSEN, I. & GOETHALS, J. (2008). *Externe evaluatie plan hulp -en dienstverlening gedetineerden*. (Onuitgegeven eindrapport). Leuven: LINC, Katholieke Universiteit Leuven.
- JAFFE, M. (2012). *Peer support and seeking help in prison. A study of the Listener scheme in four prisons in England*. Keele University, Keele.
- JAGOSH, J., MACAULAY, A. C., PLUYE, P., SALSBERG, J., BUSH, P. L., HENDERSON, J., ... GREENHALGH, T. (2012). Uncovering the benefits of participatory research: implications of a realist review for health research and practice. *The Milbank Quarterly*, 90(2), 311-346.
- LEVENSON, J. & FARRANT, F. (2002). Unlocking Potential: Active Citizenship And Volunteering By Prisoners. *Probation Journal*, 49(3), 195-204. <http://doi.org/10.1177/026455050204900302>
- MAES, E. (2009a). *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf: 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*. Maklu.
- MAES, E. (2009b). Het actuele penitentiaire beleid in confrontatie met zijn verleden. In T. DAEMS, P. PLETINCX, L. ROBERT, V. SCHEIRS, A. VAN DE WIEL & K. VERPOEST (Eds.), *Achter tralies in België* (pp. 47-73). Gent: Academia Press.
- MASLOW, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50, 370-396.
- NACRO. (2014). *Prisoner participation in open and training prisons. A toolkit for prison staff*. London: Nacro.
- OECD. (2009). *Focus on citizens: Public engagement for better policy and services*. OECD Studies on Public Engagement.

- PSC HOOGSTRATEN. (2015). *jaarverslag 2014 – Hulp en dienstverlening aan gedetineerden PSC Hoogstraten*. Geraadpleegd op 18 februari 2015, op http://www4.vlaanderen.be/wvg/welzijnsamenleving/hulpaangedetineerden/jaarverslagen/Documents/2013/2013_hoogstraten.pdf.
- REED, M. S. (2008). Stakeholder participation for environmental management: A literature review. *Biological Conservation*, 141(10), 2417–2431.
- SAMENLEVINGSOPBOUW WEST-VLAANDEREN. (2014). SurPlus. Berichten van samenlevingsopbouw West-Vlaanderen. *Participatie van Huurders in Een Sociaal Verhuurkantoor: Een Klimtocht!*, p. 3. Brugge.
- SCHEIRS, V., BECKMANN, M., BEYENS, K., DE RIDDER, S., KENNES, P., ROOSEN, M. & VANHOUCHE, A.-S. (2015). De atleet in minister Koen Geens. Penologische reflecties bij zijn justitieplan. *Panopticon – Tijdschrift Voor Strafrecht, Criminologie En Forensisch Welzijnswerk*, 36(4), 361–374.
- SHANNON TRUST. (2012). The challenge. Retrieved November 24, 2015, from <http://www.shannontrust.org.uk/our-work/the-challenge/>
- SOLOMON, E. & EDGAR, K. (2004). *Having their say: The work of prisoner councils*. London: Prison Reform Trust.
- TOURNEL, H. (2014). *De gevangenisbewaarder. Het professioneel leven in beeld*. Maklu.
- TOURNEL, H. & SNACKEN, S. (2009). *Vorming, opleiding en arbeidstoeleiding in zeven Vlaamse gevangenissen*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- TUBEX, H., VAN CAMP, T., VANTHUYNE, T., BOUVERNE-DE BIE, M., GOETHALS, J., SNACKEN, S. & VETTENBURG, N. (2003). *Reflectie-instrument inzake de kwaliteit en effectiviteit van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden in de Vlaamse gevangenissen. Reflectief begeleiden van een beleidsplanningsproces inzake hulp- en dienstverlening aan gedetineerden*. Vlaamse Gemeenschap.
- VAN DE WIJDEVEN, T. (2012). *Doe-democratie. Over actief burgerschap in stadswijken*. Delft: Uitgeverij Eburon.
- VLAAMS PARLEMENT. (2013). *Decreet betreffende de organisatie van hulp – en dienstverlening aan gedetineerden* (pp. 22457–22462). Belgisch Staatsblad. Retrieved from http://www.ejustice.just.fgov.be/mopdf/2013/04/11_1.pdf#Page41
- VLAAMSE REGERING. (2015). *Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Stratigisch plan 2015-2020*. Brussel.
- WALSH, E., FORSYTH, K., SENIOR, J., O'HARA, K. & SHAW, J. (2014). Undertaking action research in prison: Developing the Older prisoner Health and Social Care Assessment and Plan. *Action Research*, 12(2), 136–150.
- WOODALL, J., DIXEY, R. & SOUTH, J. (2013). Control and choice in English prisons: Developing health-promoting prisons. *Health Promotion International*, 29(3), 474–482.